

УДК 351:342.7(477)

[https://doi.org/10.32689/2617-2224-2025-4\(45\)-4](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2025-4(45)-4)**Старченко Артем Арсенович,**

аспірант кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2; e-mail: artem.starchenko2002@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0002-2320-3882>

Starchenko Artem Arsenovych,

Postgraduate Student at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, 2, Frometivska Str.; e-mail: artem.starchenko2002@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0002-2320-3882>

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ: ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. Метою наукового дослідження є надання загальної характеристики праву на судовий захист в Україні та визначення ключових проблем, що перешкоджають його ефективному використанню населенням та суб'єктами господарювання. У статті аналізується як законодавче поле права на судовий захист, так і теоретичні підходи до його розуміння. Автором надається власне визначення поняття права на судовий захист, виокремлюються його складові частини. Також визначається правова природа права на судовий захист. Обґрунтовується, що право на судовий захист є фундаментальним правом, яке лежить в центрі держави. Надається оцінка факторам, що перешкоджають гарантуванню державою права на судовий захист (війна росії проти України, глобальні виклики ХХІ століття). Аналізується зв'язок стану забезпечення права на судовий захист у державі із внутрішніми та міжнародними рейтингами, зокрема, верховенства права, інвестиційної привабливості, глобального інвестиційного індексу, а також рівня задоволеності життям, рівня довіри до державних інституцій тощо. Посилаючись на різні соціологічні дослідження, автор робить висновки про тенденцію зниження довіри до судів протягом останніх 3 років, що свідчить про недостатнє забезпечення державою права на судовий захист. На підставі цього, автор стверджує на необхідності перегляду механізмів судового захисту прав і свобод та напрацювання відповідних змін щодо його реформування. Окрім цього, у дослідженні автор розглядає конституційну реформу 2016 року, яка торкнулась не лише судової системи, а й суміжних інститутів – адвокатури й прокуратури. Схематично зображено систему судоустрою в Україні – як до конституційної реформи 2016 року так і зараз. Автор пропонує розглядати право на судовий захист в ракурсі теорії публічного управління – Public Value Management (урядування публічною цінністю). Відповідно до цієї теорії критерієм ефективності права на судовий захист виступає результат – реальне задоволення потреби окремої особи щодо захисту та відновлення порушеного права. Таким чином, автор вважає, що механізми судового захисту в Україні необхідно вдосконалити в такий спосіб, щоб кожна особа могла безперешкодно реалізувати своє право на захист і відновлення порушених прав і свобод.

Ключові слова: права людини і громадянина, судова влада, довіра до суду, управління публічною цінністю, доступ до правосуддя.

RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION: PUBLIC ADMINISTRATION ASPECT

Abstract. The purpose of the scientific study is to provide a general description of the right to judicial protection in Ukraine and to identify the key problems that impede its effective use by the population and business entities. The article analyzes both the legislative field of the right to judicial protection and theoretical approaches to its understanding. The author provides his own definition of the concept of the right to judicial protection, distinguishes its constituent parts. The legal nature of the right to judicial protection is also determined. It is substantiated that the right to judicial protection is a fundamental right that lies in the center of the state. An assessment of the factors that prevent the state from guaranteeing the right to judicial protection (Russia's war against Ukraine, global challenges of the XXI century) is provided. The article analyzes the relationship between the state of ensuring the right to judicial protection in the state and domestic and international ratings, in particular, the rule of law, investment attractiveness, the global investment index, as well as the level of life satisfaction, the level of trust in state institutions, etc. Referring to various sociological studies, the author draws conclusions about the tendency to reduce trust in the courts over the past 3 years, which indicates that the state does not sufficiently ensure the right to judicial protection. Based on this, the author argues on the need to revise the mechanisms of judicial protection of rights and freedoms and develop appropriate changes to reform it. In addition, in the study, the author examines the constitutional reform of 2016, which affected not only the judicial system, but also related institutions – the bar and the prosecutor's office. The judicial system in Ukraine is schematically depicted – both before the constitutional reform of 2016 and now. The author proposes to consider the right to judicial protection from the perspective of the theory of public administration – Public Value Management. According to this theory, the criterion for the effectiveness of the right to judicial protection is the result – the real satisfaction of the need of an individual to protect and restore the violated right. Thus, the author believes that the mechanisms of judicial protection in Ukraine should be improved in such a way that every person can freely exercise his right to protection and restoration of violated rights and freedoms.

Key words: human and civil rights, judiciary, trust in the court, Public Value Management, access to justice.

Постановка проблеми. Право на судовий захист є одним із найважливіших прав людини у всьому світі. Правові та соціальні держави не лише визначають це право на рівні найвищих законодавчих актів, але і створюють та постійно вдосконалюють механізми для його реалізації. Не є виключенням і Україна.

Згідно із ч. 1 ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом (Конституція України від 28.06.1996, № 254к/96-ВР). У процесуальних кодексах (Цивільному процесуальному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України та Кримінальному процесуальному кодексі України) визначаються конкретні механізми реалізації цього права.

При цьому, при застосуванні права на судовий захист на практиці часто виникають перешкоди, що викликані, по-перше, недостатнім нормативним забезпеченням цього права. Останнє виникає у зв'язку із неврегульованістю певних суспільних відносин, що спричиняють виникнення прогалин в законодавстві, колізій між окремими нормативно-право-

вими актами як однієї, так і різної ієрархії. По-друге, іншою перешкодою є множинність підходів у науці до визначення права на судовий захист, його правової природи, складових, механізмів забезпечення, та, як наслідок, відсутність консенсусу з цього питання у вчених. Проблематика гарантування державою права на судовий захист в Україні суттєво актуалізувалась, в першу чергу, у зв'язку із поширенням у 2019 році гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, з метою запобігання якої у 2020 році Кабінет Міністрів України ввів карантин та окремі обмежувальні заходи (Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2020, № 1236). Пізніше, нової проблематики означена тема отримала у зв'язку із широкомасштабним збройним нападом військ РФ на Україну, що почався 24.02.2022 року та зумовив введення на території останньої воєнного стану (Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022, № 64/2022) та оголошення мобілізації (Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.2022, № 69/2022).

Разом з тим, з власної правозахисної діяльності автора вбачається, що із 2016 року простежується тенденція збільшення судових справ у судах. При цьому, загальна тривалість провадження в одній справі має також тенденцію до збільшення. Це пов'язано, насамперед, із сучасними безпековими викликами, з якими зіштовхнулася Україна. Отже, необхідно переглянути механізми забезпечення права на судовий захист, здійснити їх оцінку та внести необхідні корективи.

Відзначимо, що проблеми, які виникають у сфері забезпечення права на судовий захист, слід вирішувати комплексно, зокрема, шляхом як теоретичного обґрунтування та створення нових підходів до розуміння такого права, визначення його правової природи та складових частин, так і напрацювання змін до законодавства, враховуючи сучасні виклики, прогалини та колізії, а також необхідність гармонізації із законодавством ЄС та євроінтеграційними процесами України.

У цьому дослідженні акцентується увага на проблемних аспектах публічного управління у сфері реалізації права на судовий захист: визначенні поняття, правової природи, складових частин цього права, механізмів його реалізації, ролі органів державної влади у забезпеченні цього права, а також шляхах забезпечення права на судовий захист.

Аналіз останніх досліджень. Право на судовий захист завжди привертає значну увагу вчених з різних галузей права та науки, зокрема, публічного управління. В юридичній науці право на судовий захист в ролі центрального конституційного права людини (як в цілому, так і окремі його аспекти) було предметом наукового розгляду таких вчених: Авер'янова В. Б., Гаран О. В., Завальнюк І. В., Качанова Є. О., Лемак О. В., Москвич Л. М., Ніколаєнко А. М., Півненко Л. В., Смоковича М. І., Тицької Я. О. та інші.

З позицій науки публічного управління право на судовий захист досліджували науковці Бойко Н. О., Бондарчук Н. В., Лазур Я. В., Лахижа М. І., Лисенко О. М. та інші.

Таким чином, в ракурсі юридичної науки, праву на судовий захист приділено достатньо уваги, в той час, як з позиції науки публічного управління, вказане право залишається недостатньо розглянутим. Дана тематика також актуалізується у зв'язку із стрімким розвитком суспільних відносин, новими викликами, загрозами, розвитком новітніх технологій, цифровою трансформацією, а також, безумовно, наслідками, що спричиняє війна РФ проти України. Тому про-

блематика забезпечення права на судовий захист в Україні є вкрай актуальною та потребує ретельного вивчення в теоретичній площині та впровадження напрацьованих змін на практиці.

Метою цього наукового дослідження є надання загальної характеристики праву на судовий захист в Україні та визначення ключових проблем, що перешкоджають його ефективному використанню населенням та суб'єктами господарювання.

Виклад основного матеріалу. В історичній перспективі право на судовий захист є громадянським правом та відноситься до фундаментальних прав кожної особи. Так, у 1215 році в Англії був прийнятий документ «Велика хартія вольностей» («Magna Carta»), в якій чи не вперше було проголошено окремі права підданих, зокрема, право на суд, і гарантії його захисту. У 1689 році в Англії прийнято акт «Про краще забезпечення свободи підданих та про попередження ув'язнень за морями» («Habeas Corpus Act»), де в перше встановлено права та гарантії осіб у кримінальному процесі (Бондарчук, Францен, 2025).

У наближеному до сучасного розуміння, право на судовий захист закріплено у таких міжнародних документах як Загальна декларація прав людини (ст. 10), яка прийнята у 1948 році (Загальна декларація прав людини: міжнародний договір від 10.12.1948, № 995_015), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 14), прийнятий у 1966 році (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний договір від 16.12.1966, № 995_043). Також право на судовий захист у сучасному розумінні закріплено на регіональному рівні, зокрема, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6), що прийнята у 1950 році (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): міжнародний договір від 04.11.1950, № 995_004). Усі зазначені міжнародні акти ратифіковані Верховною Радою України у встановленому законом порядку та є частиною національного законодавства України.

Окрім Конституції України та процесуальних кодексів, право на судовий захист закріплено в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» («Про судоустрій та статус суддів»: Закон України від 02.06.2016, № 1402-VIII), при цьому, слід визнати недоліком відсутність у національному законодавстві визначення цього права. Щодо міжнародно-правових актів, найповніше визначення права на судовий захист дає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, у ч. 1 ст. 6 якої визначено,

що «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): міжнародний договір від 04.11.1950, № 995_004).

У теорії права існує чимало підходів до визначення права на судовий захист, при цьому, до сих пір вчені не дійшли згоди з цього питання. Слід погодитись із вченою Завальнюк І. В., яка вказує: «Від того, що саме «вкладається» в поняття «право на судовий захист» залежить його подальша регламентація та деталізація відповідної конституційної норми у поточному законодавстві, залежить і повнота всіх інших прав і свобод, а також певною мірою і статус усієї системи правосуддя, яка б не мала свого найважливішого змісту та сенсу без закріплення права людини на судовий захист» (Завальнюк, 2022). Науковиця у своєму дослідженні, узагальнюючи всі дефініції права на судовий захист, що надані вченими, класифікує їх на такі групи:

1) визначення, що роблять акцент на матеріальному або процесуальному аспекті досліджуваного права, або ж на їх діалектичному поєднанні;

2) визначення, що фокусуються на визначенні права на судовий захист як суб'єктивного або об'єктивного, або на виділенні і суб'єктивної, і об'єктивної сторони;

3) дефініції, що визначають право на судовий захист як конституційне право, або ж виключно як право людини;

4) визначення, що розглядають право на судовий захист безпосередньо як «право», або як гарантію реалізації всіх інших прав людини і громадянина (Завальнюк, 2022).

На нашу думку, право на судовий захист не можна розглядати з позиції однієї його характеристики, навпаки, його слід розглядати всебічно та максимально широко, враховуючи сутність складових цього права та його правову природу.

Вчена-юрист Лемак О.В. розглядає право на судовий захист як суб'єктивне публічне право особи на доступ до незалежного і безстороннього вирішення спорів за встановленою правовою процедурою на засадах верховенства права і справедливості (Лемак, 2014).

Доцільно вказати, що право на судовий захист є багатограним і передбачає декілька складових, зокрема: право на звернення до суду, право на справедливий, публічний розгляд справи неза-

лежним, неупередженим, безстороннім судом, встановленим законом, право на виконання правосудного судового рішення, що набрало законної сили. При цьому, кожна складова має свої принципи, дотримання яких і гарантує її реалізацію.

Отже, на нашу думку, право на судовий захист слід детермінувати як конституційне, суб'єктивне право особи, що полягає у можливості ініціювання нею, у разі порушення, невизнання або оспорення прав та свобод, визначених законодавством, з боку фізичної, юридичної особи або держави, звернення до суду із матеріально-правовою вимогою, зверненою до порушника, у законодавчо визначеній процесуальній формі, справедливий, неупереджений розгляд такого звернення судом, а також здійснення необхідних дій щодо виконання рішення, яке набрало законної сили, прийнятого за результатами його розгляду.

Оскільки право на судовий захист безпосередньо пов'язане із здійсненням судочинства (у різних його формах), доцільно його розглядати крізь призму засад такого, основні з яких визначені ч. 3 ст. 129 Конституції України: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 2) забезпечення доведеності вини; 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; 5) забезпечення обвинуваченому права на захист; 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 7) розумні строки розгляду справи судом; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; 9) обов'язковість судового рішення (Конституція України від 28.06.1996, № 254к/96-ВР).

Варто погодитись із Бойко Н.О., яка вказує, що право на судовий захист слід розглядати і як право людини, і як гарантію щодо судового захисту усіх інших прав, передбачених законом (Бойко, 2019). Право на судовий захист відрізняється від деяких інших фундаментальних прав тим, що вимагає з боку держави комплексу дій, як пасивних, тобто утримання від вчинення дій, що спрямовані на порушення прав, свобод, так і активних – створення системи інституцій, зокрема, судів, інших органів, а також забезпечення їх належного функціонування. Останнє передбачає комплекс заходів щодо (1) створення нормативно-правової бази, (2) відбору суддів, працівників апарату суду, інших органів, що забезпечують здійснення правосуддя, які мають

відповідати встановленим критеріям та вимогам, відповідно до чітких та прозорих правил, (3) реалізацію ефективної моделі діяльності органів правосуддя тощо. Завершальні дві складові входять до предметної сфери публічного управління.

Фундаментальний характер права на судовий захист ставить його в центральне місце всередині держави. Від стану його забезпечення залежить, чи є держава соціальною, правовою, та демократичною. Також гарантування права на судовий захист виступає індикатором вимірювання рівня задоволеності життям населення, довіри до судів, верховенства права, індексу інвестиційної привабливості у державі, глобального інвестиційного індексу тощо. Саме тому, з нашої точки зору, держава має поставити право на судовий захист на перший план, гарантувати можливість його реалізації населенням та суб'єктами господарювання на належному рівні.

За повідомленням заступника директора соціологічної служби Центру Разумкова Міщенко Миколи, станом на 2025 рік рівень довіри до судової системи серед громадян становить 17 %, в той час як недовіри – 56 % (Вебпортал Судової влади України). Згідно з дослідженням «Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021–2024 роках», яке проведено Київським міжнародним інститутом соціології, серед громадян спостерігається помітне зменшення рівня довіри до суду: у 2022 році суду довіряли 25 %, у 2023 – 12 %, у 2024 – 12 % (Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021–2024 роках). При цьому, серед всіх інституцій держави, до судів громадяни мають другий за показником найменший рівень довіри. На нашу думку, детермінантами тенденції зменшення рівня довіри населення до судів є, насамперед, наслідки, спричинені повномасштабним вторгненням РФ на територію України, зокрема, ведення активних бойових дій, тимчасова окупація деяких територій України, постійні удари по цивільній інфраструктурі України, в тому числі, по будівлях судів, повітряні тривоги, кадровий голод серед працівників апаратів судів, недостатня кількість суддів, особливо на територіях, які межують із кордоном РФ. Це, в кінцевому результаті, призводить до затягування розгляду судових справ та утруднює їх виконання.

Бойко Н.О. вважає, що низький рівень довіри до судів пов'язаний з високим негативним інформаційним полем щодо діяльності судової влади в Україні, в тому числі й через корупційну складову судової системи, через викривлене подання інформації щодо діяльності судів та суддів (Бойко, 2019). Доцільно погодитись із науковицею, додавши, що низька правова культура серед

населення, необізнаність із загальними правами та способами їх захисту також слід вважати причинами низької довіри до судів.

Низький рівень довіри до судів має вкрай негативні наслідки як в середині країни (для населення та суб'єктів господарювання), так і ззовні – на міжнародній арені, адже ніхто не погодиться інвестувати кошти туди, де відсутні належні механізми судового захисту порушеного права та діють нечесні правила. Таким чином, доволі низький рівень довіри до судів в Україні є негативним явищем та потребує комплексу дій щодо зростання такої довіри. Зокрема, з метою гарантування прав та свобод людини та громадянина, забезпечення привабливості України для іноземних інвесторів, шляхом генерації новацій, їх впровадження та запозичення позитивного іноземного досвіду щодо (1) можливості звернутись до суду за захистом порушеного права, (2) справедливого розгляду справи у відповідності до законодавства та засад відповідного виду судочинства, а також (3) виконання судового рішення, що набрало законної сили.

Достатньо низький рівень забезпечення права на судовий захист в Україні також підтверджується кількістю рішень, ухвалених Європейським судом з прав людини, про порушення державою ст. 6 ЄКПЛ (Право на справедливий суд) за останні 5 років – 2098, з яких значна частина стосується надмірної тривалості проваджень у справах, а також проблем із виконанням судових рішень (Офіційний веб-сайт Європейського суду з прав людини). Причому вказані проблеми не є новими для держави, проте, у зв'язку із викликами, з якими стикається Україна, набувають все більшої актуальності та потреби у їх комплексному вирішенні.

Указана нами ціль – розвиток механізмів гарантування державою права на судовий захист – безумовно має бути закріплена на нормативному рівні. В історичній ретроспективі, у незалежній Україні право на судовий захист вперше було визначено пріоритетом державної політики 17 червня 1999 року у засадах державної політики України в галузі прав людини, затверджених Постановою Верховної Ради України № 757-XIV (Постанова Верховної Ради України від 17.06.1999, № 757-XIV). Разом з цим, це був досить абстрактний документ, що декларував, серед іншого, створення системи адміністративної юстиції з метою захисту прав і основних свобод людини і громадянина, визнання в установленому порядку юрисдикції міжнародних органів захисту прав людини, утворення ефективної судової влади як гаранта прав і основних свобод людини і громадянина відповідно до Конституції України.

Слід згадати і конституційну реформу у сфері правосуддя, яка почалась із внесення низки змін до розділу VIII «Правосуддя» Конституції України у 2016 році (Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII). Внаслідок набрання ними чинності, був зроблений суттєвий крок у реформуванні судової системи України (було удосконалено суддівське самоврядування, запроваджено більш прозорі правила щодо призначення суддів, відбулось створення Вищої ради правосуддя, підвищено незалежність суддів тощо). Зміни торкнулись і системи судів України: замість 4-ланкової системи судоустрою (суд I інстанції – апеляційний суд – вищий спеціалізований суд – Верховний Суд України, див. рис. 1) запроваджено триланкову (суд I інстанції – апеляційний суд – Верховний Суд, див. рис. 2). Окрім цього, внаслідок означеної реформи змінено формат вищих спеціалізованих судів. Як наслідок, вони стали не окремою інстанцією в системі судової влади України, яка переглядає справи в касаційному порядку, а судами із специфічною предметною юрисдикцією, яка поширюється на окремі категорії справ, що визначена процесуальними кодексами, а тому автором розроблено окрему схему (див. рис. 3). Разом з цим, ця реформа не реалізована у повному обсязі. До цього часу, по-перше, не втілено у практику Укази Президента України, опубліковані в 2017 році щодо ліквідації місцевих (загальних та господарських) судів та

утворення місцевих загальних та окружних господарських судів відповідно. Згідно з п. 3 Перехідних та прикінцевих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» районні, міжрайонні, районні у містах, міські, міськрайонні суди продовжують здійснювати свої повноваження до утворення та початку діяльності місцевого окружного суду, юрисдикція якого розповсюджується на відповідну територію. Господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя продовжують здійснювати свої повноваження без обмеження строком до утворення та початку діяльності окружних господарських судів, юрисдикція яких розповсюджується на відповідну територію (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст. 545). По-друге, так і не запрацював Вищий суд з питань інтелектуальної власності, утворений указом Президента України від 29.09.2017 № 299/2017, з підстав незавершеності конкурсу на посади суддів цього суду, оголошеного Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (Указ Президента України від 29.09.2017, № 299/2017). Також, необхідно вказати, що станом на 2025 рік було створено і інші вищі спеціалізовані суди – Спеціалізований окружний адміністративний суд та Спеціалізований апеляційний адміністративний суд, юрисдикція яких, після їх створення та початку здійснення правосуддя, буде поширюватись, зокрема, на спори із центральними органами виконавчої влади (Закон України від 16.09.2025, № 4602-IX).

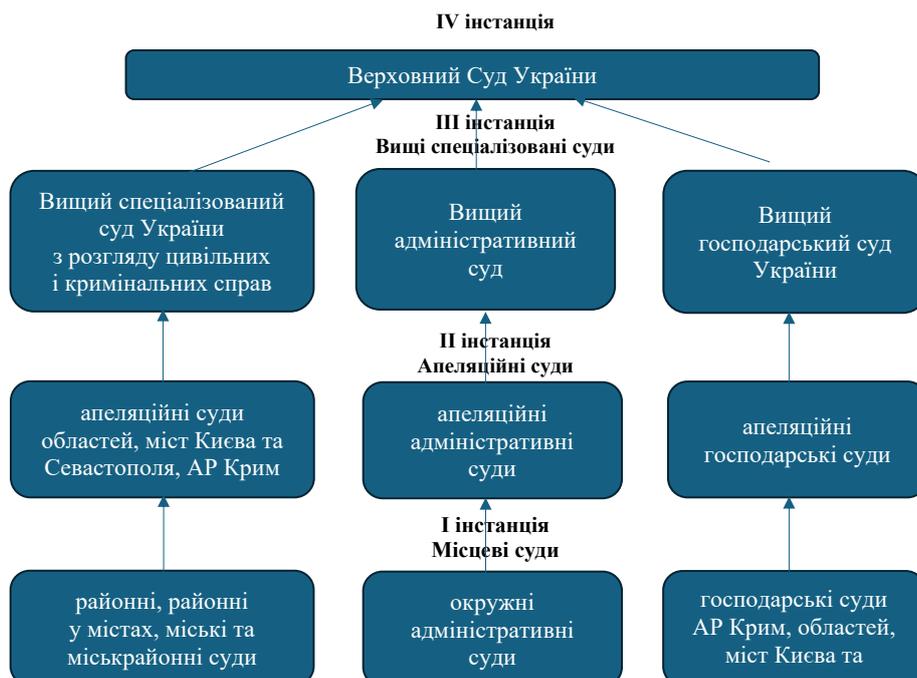

Рис. 1. 4-ланкова система судоустрою в Україні станом до 2016 року

Джерело: Розробка автора

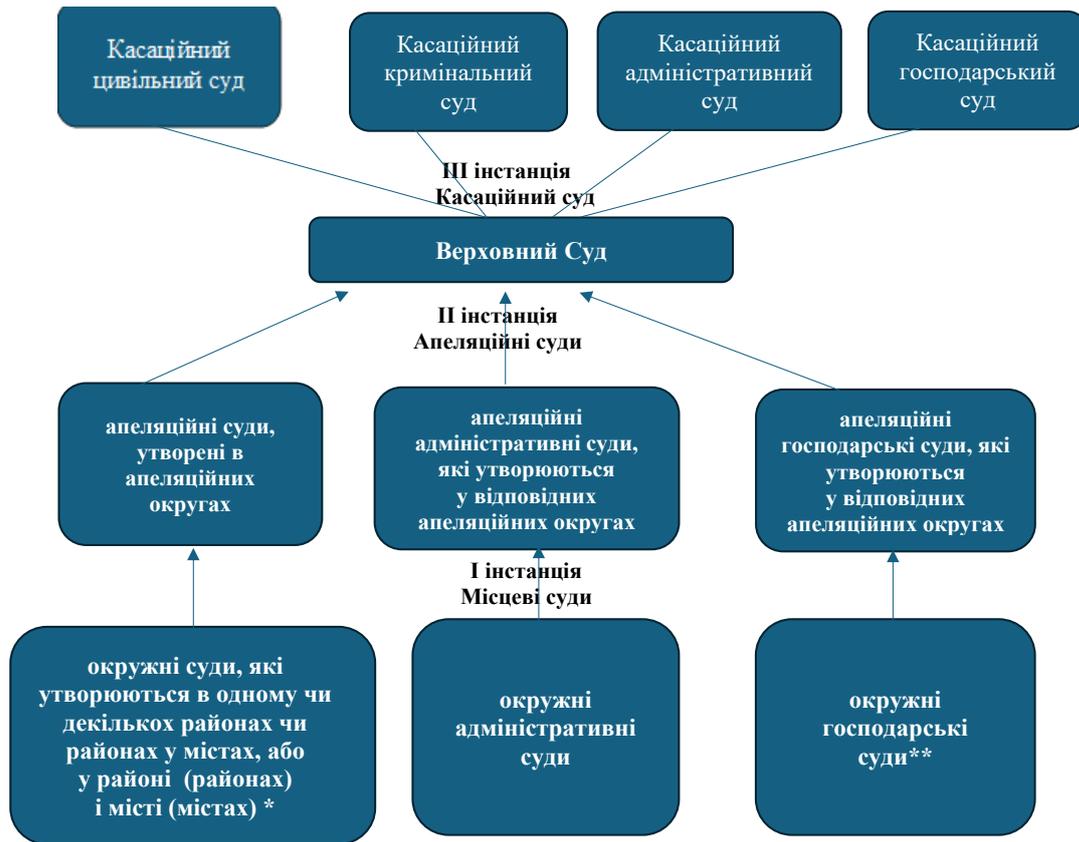

Рис. 2. 3-ланкова система судустрою в Україні без вищих спеціалізованих судів станом на грудень 2025 року

* Згідно з п. 3 Прикінцевих і перехідних положень ЗУ «Про судустрої та статус суддів» станом на грудень 2025 року продовжують діяти районні, міжрайонні, райони у містах, міські, міськрайонні суди.

** Згідно з п. 3 Прикінцевих і перехідних положень ЗУ «Про судустрої та статус суддів» станом на грудень 2025 року продовжують діяти господарські суди АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя.

Джерело: Розробка автора

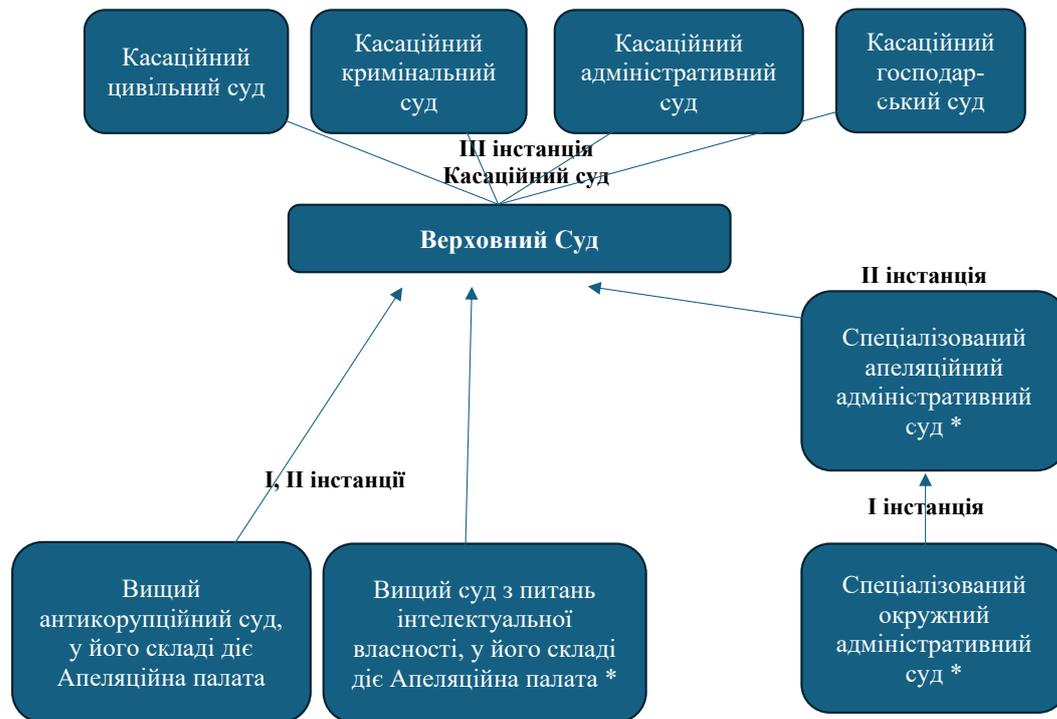

Рис. 3. Вищі спеціалізовані суди в системі судустрою в Україні станом на грудень 2025 року

* Станом на грудень 2025 року ще не запрацювали

Джерело: Розробка автора

Окрім цього, було реформовано суміжні інститути, зокрема, адвокатури та прокуратури. Як вказує Литвинчук О. І., конституційні зміни 2016 року були тісно пов'язані із зобов'язаннями України перед міжнародними партнерами, зокрема Європейським Союзом і Радою Європи (Литвинчук, 2024).

Наступним суттєвим кроком у реформуванні правосуддя стало прийняття Верховною Радою України у 2017 році Закону України № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів», яким, зокрема, процесуальні кодекси викладені в новій редакції (Закон України від 03.10.2017, № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 48, ст. 436). Такі зміни були спрямовані на посилення рівності, змагальності сторін, відкритості та гласності розгляду справи, були введені механізми спрощеного розгляду окремих категорій справ, а також запроваджено Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, у складі якої діють різні підсистеми (модулі), що забезпечують можливість впровадження «онлайн правосуддя».

На нашу думку, ці зміни, як в Конституцію України, так і викладення процесуальних кодексів в новій редакції, в цілому спрямовані на покращення правосуддя у державі, проте, сучасні виклики, з якими стикнулася Україна (мова йде про військову агресію РФ), а також глобальний тренд ХХІ століття (цифровізація, розвиток штучного інтелекту тощо) знову переміщують акцент та зумовлюють необхідність комплексного реформування сфери правосуддя.

Бойко Н. О. право людини на судовий захист розглядає крізь призму теорії Good Governance (належне управління), визначаючи основним її принципом верховенство права. Також вчена вказує на необхідність запровадження європейських принципів публічного управління, за допомогою яких слід реформувати існуючий в Україні механізм, зокрема, судового захисту прав і свобод людини і громадянина (Бойко, 2019).

Ми пропонуємо розглянути право на судовий захист в ракурсі іншої теорії публічного управління – Public Value Management (Урядування публічної цінності). В центрі цієї теорії знаходиться людська цінність, з метою задоволення якої і створюються органи державної влади. Застосування теорії урядування публічної цінності (PVM) дозволяє переосмислити сутність судового захисту в системі публічного управління. Оскільки в центрі цієї теорії знаходиться

людина та її потреби, ми аргументуємо, що право на судовий захист виступає вищою соціальною цінністю, заради гарантування якої й функціонують органи судової влади. Саме здатність держави забезпечити безперешкодну реалізацію цієї цінності є критерієм ефективності публічного урядування в демократичному суспільстві.

Порівнюючи теорії публічного управління Good Governance (належного урядування) та Public Value Management (урядування публічною цінністю) в контексті права на судовий захист, можна виокремити їх головну відмінність, яка полягає у їхній цільовій орієнтації. Іншими словами, теорія належного урядування фокусується на процесуальній складовій (суворе дотримання принципів, законодавчих норм, процедур), тобто право на судовий захист вважається забезпеченим, якщо судовий розгляд, виконання судового рішення відбулись з дотриманням усіх вимог закону. Натомість, теорія урядування публічною цінністю зміщує фокус уваги з процесу на результат. У цій парадигмі критерієм ефективності виступає не сам судовий розгляд чи виконання судового рішення, а реальне задоволення потреби окремої особи щодо захисту та відновлення порушеного права.

Таким чином, на наше переконання, сучасний механізм судового захисту прав і свобод людини і громадянина має бути переглянтий, з урахуванням, зокрема, зарубіжного досвіду, особливо тих країн, де право на судовий захист реалізовано у рамках теорії управління публічною цінністю. Адже, обов'язок держави полягає у забезпеченні можливості кожній особі, права якої порушені, невизнані або оспорені, ефективно їх захистити та відновити.

Висновки. З проведеного дослідження вбачаються наступні висновки.

1. Право на судовий захист, закріплене, зокрема, у ст. 55 Конституції України, є багатоспектним, тобто складається із сукупності інших прав, та має подвійну правову природу: є власне правом та водночас гарантією захисту інших прав, визначених законодавством.

2. Право на судовий захист слід визначити як конституційне, суб'єктивне право особи, що полягає у можливості ініціювання нею, у разі порушення, невизнання або оспорення прав та свобод, визначених законодавством, з боку фізичної, юридичної особи або держави, звернення до суду із матеріально-правовою вимогою, зверненою до порушника, у законодавчо визначеній процесуальній формі, справедливий, неупереджений розгляд такого звернення незалежним, повноважним судом, а також на здійснення

необхідних дій щодо виконання рішення, що набрало законної сили, прийнятого за результатами його розгляду.

3. Фундаментальний характер права на судовий захист ставить його в центральне місце в системі діяльності органів державної влади. Своєю чергою, державі потрібно пріоритетувати право на судовий захист, гарантувати можливість його реалізації населенням та суб'єктами господарювання на належному рівні.

4. В умовах сьогодення в Україні спостерігається достатньо низький рівень забезпечення права на судовий захист, наслідком чого, зокрема, є тенденція зниження довіри населення до судів, а також погіршення позицій України у міжнародних рейтингах. Це негативно впливає на державний імідж України як з позицій захисту прав населення, так і з боку привабливості держави для іноземних інвестицій.

5. На нашу думку, якнайкраще право на судовий захист розглядається в теорії урядування публічною цінністю, в якій пріоритет належить його ефективній реалізації – захисті прав і свобод людини і громадянина.

6. Вважаємо, що вирішувати проблему забезпечення права на судовий захист слід комплексно, зокрема, шляхом (1) прийняття законодавства, яке є передбачуваним, непротирочним та справедливим, (2) створення чіткої мережі судів, які безперервно здійснюють правосуддя по всім видам судочинства, (3) проведення відбору суддів на основі чітких критеріїв, серед іншого, професійності та відповідності морально-етичним вимогам, (4) розроблення та прийняття процесуального законодавства, яке чітко регламентує порядок здійснення провадження у судах, (5) забезпечення рівного доступу всіх до суду, (6) запровадження чітких гарантій виконання судового рішення.

Вважаємо, що це дослідження комплексно не вичерпує проблематику права на судовий захист. Так, перспективами подальших досліджень, крім іншого, на думку автора, є: необхідність детального дослідження складових права на судовий захист, його стану забезпечення в Україні, проблем, що перешкоджають його реалізації населенням та суб'єктами господарювання, міжнародного досвіду його гарантування, а також вироблення правил щодо підвищення ефективності судового захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ: —

1. Конституція України від 28.06.1996, № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради

України (ВВР). 1996. № 30, ст. 141. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2020, № 1236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-п#Text>.
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022, № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
4. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24.02.2022, № 69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>.
5. Бондарчук Н. В., Францен Ю. І. Теоретичні основи механізму захисту прав людини в системі публічного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. № 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.1.8>.
6. Загальна декларація прав людини : міжнародний договір від 10.12.1948, № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний договір від 16.12.1966, № 995_043. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : міжнародний договір від 04.11.1950, № 995_004. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed20210801#Text.
9. «Про судоустрій та статус суддів»: Закон України від 02.06.2016, № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 31, ст. 545. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
10. Завальнюк І. В. Поняття «право на судовий захист»: сучасні науково-теоретичні погляди. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 14–16. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.44.3>.
11. Лемак О. В. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2014. 20 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6827/1/Lemak_2014.pdf.
12. Бойко Н. О. Місце та роль конституційного права людини на судовий захист у системі гарантій прав і свобод в Україні. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (34). Том 1. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/tom_1/20.pdf.
13. Взаємодія медіа та судової влади, формування довіри до судів, сучасні інструменти комунікації

- і загроза популізму – підсумки міжнародної конференції «Верховенство права в епоху популізму: свобода слова та право на справедливий суд». *Вебпортал Судової влади України*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1905869/>.
- Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021 – 2024 роках. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1>.
 - Офіційний вебсайт Європейського суду з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%20>.
 - Про Засади державної політики України в галузі прав людини : Постанова Верховної Ради України від 17.06.1999, № 757-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text>.
 - Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016. № 28, ст. 532. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.
 - Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності : Указ Президента України від 29.09.2017, № 299/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2992017-22722>.
 - Про утворення Спеціалізованого окружного адміністративного суду, Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду : Закон України від 16.09.2025, № 4602-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4602-20#Text>.
 - Литвинчук О. І. Конституційні зміни 2016 року як зміна парадигми правосуддя. *Нове українське право*. 2024. Вип. 5. С. 66–70. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.5.9>.
 - Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017, № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. № 48, ст. 436. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19#Text>.
 - introduction of restrictive anti-epidemic measures in order to prevent the spread of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 coronavirus on the territory of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 09.12.2020, № 1236]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-п#Text>.
 - Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24.02.2022, № 64/2022 [On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine from 24.02.2022, № 64/2022]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
 - Pro zahalnu mobilizatsiiu: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24.02.2022, № 69/2022 [On general mobilization: Decree of the President of Ukraine from 24.02.2022, № 69/2022]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>.
 - Bondarchuk, N. V., & Frantsen, Yu. I. (2025). Teoretychni osnovy mekhanizmu zakhystu prav liudyny v systemi publicnoho upravlinnia [Theoretical foundations of the human rights protection mechanism in the public administration system]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, № 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.1.8> [in Ukrainian].
 - Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10.12.1948, № 995_015 [Universal Declaration of Human Rights from 10.12.1948, № 995_015]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
 - Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16.12.1966, № 995_043 [International Covenant on Civil and Political Rights from 16.12.1966, № 995_043]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [in Ukrainian].
 - Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) vid 04.11.1950, № 995_004 [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with protocols) from 04.11.1950, № 995_004]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed20210801#Text [in Ukrainian].
 - Pro sudoustrii ta status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016, № 1402-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 31, st. 545 [On the judiciary and the status of judges: Law of Ukraine from 02.06.2016, № 1402-VIII. *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 31, art. 545]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
 - Zavalniuk, I. V. (2020). Poniattia “pravo na sudovyi zakhyst”: suchasni naukovo-teoretychni pohliady [The concept of “right to judicial protection”: Modern scientific and theoretical views]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*, (44), 14–16. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.44.3> [in Ukrainian].
 - Lemak, O. V. (2014). Pravo na sudovyi zakhyst: konstytutsiino-pravovyi aspekt [Right to judicial protection: Constitutional and legal aspect]

REFERENCES:

- Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996, № 254к/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, № 30, st. 141 [Constitution of Ukraine of 28.06.1996, № 254к/96-VR. Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 30, art. 141]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
- Pro vstanovlennia karantynu ta zaprovadzhennia obmezhuvalnykh protiepidemichnykh zakhodiv z metoiu zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.12.2020, № 1236 [On the establishment of quarantine and the

- (Thesis abstract, Candidate of Legal Sciences). Kharkiv. Retrieved from: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6827/1/Lemak_2014.pdf [in Ukrainian].
12. Boiko, N. O. (2019). Mistse ta rol konstytutsiinoho prava liudyny na sudovyi zakhyst u systemi harantii prav i svobod v Ukraini [The place and role of the constitutional human right to judicial protection in the system of guarantees of rights and freedoms in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 1 (34), Vol. 1. Retrieved from: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/tom_1/20.pdf. [in Ukrainian].
 13. Vzaiemodiia media ta sudovoi vlady, formuvannia doviry do sudiv, suchasni instrumenty komunikatsii i zahroza populizmu [Interaction between media and the judiciary, building trust in courts, modern communication tools and the threat of populism]. Supreme Court of Ukraine. Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1905869/> [in Ukrainian].
 14. Dynamika doviry sotsialnym instytuttsiam u 2021–2024 rokakh [Dynamics of trust in social institutions in 2021–2024]. Kyiv International Institute of Sociology. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1> [in Ukrainian].
 15. Ofitsiyni veb-sait Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Official website of the European Court of Human Rights]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/#%20> [in Ukrainian].
 16. Pro Zasady derzhavnoi polityky Ukrainy v haluzi prav liudyny: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.06.1999, № 757-XIV [Principles of State Policy of Ukraine in the Field of Human Rights: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine from 17.06.1999, № 757-XIV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text>.
 17. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia): Zakon Ukrainy vid 02.06.2016, № 1401-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 28, st. 532. [On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Justice): Law of Ukraine from 02.06.2016, № 1401-VIII] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.
 18. Pro utvorennia Vyschoho sudu z pytan intelektualnoi vlasnosti: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 29.09.2017, № 299/2017 [On the Establishment of the High Court on Intellectual Property Issues: Decree of the President of Ukraine from 29.09.2017, No. 299/2017]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/2992017-22722>.
 19. Pro utvorennia Spetsializovanoho okruzhnogo administrativnogo sudu, Spetsializovanoho apeliatsiinoho administrativnogo sudu: Zakon Ukrainy vid 16.09.2025, № 4602-IX [On the Establishment of the Specialized District Administrative Court and the Specialized Appellate Administrative Court: Law of Ukraine from 16.09.2025, No. 4602-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4602-20#Text>.
 20. Lytvynchuk, O. I. (2024) Konstytutsiini zminy 2016 roku yak zmina paradyhmy pravosuddia [Constitutional changes of 2016 as a change in the justice paradigm]. (2024). *Nove ukrainske pravo*, 5, 66–70. doi: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.5.9> [in Ukrainian].
 21. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnogo kodeksu Ukrainy, Tsyvilnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy, Kodeksu administrativnogo sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: Zakon Ukrainy vid 03.10.2017, № 2147-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 48, st. 436. [On Amendments to the Economic Procedure Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Justice of Ukraine and Other Legislative Acts: Law of Ukraine from 03.10.2017, No. 2147-VIII, Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 48, art. 436]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19#Text> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025